

Урок № 38

Тема. В. Стус. Поет як символ незламного духу, збереження людської гідності. Життя і творчість.

Мета: ознайомити учнів із життям і творчістю митця, його трагічною долею, зацікавити творчостю; удосконалювати навички виділення головного, критичного оцінювання явищ життя й літератури, висловлення власних думок; виховувати любов до літератури, повагу до митців, патріотизм, людську гідність.

Очікувані результати: учні знають матеріал про життєвий і творчий шлях поета, причини його трагічної долі, вміють аналізувати поетичні твори, висловлювати власні враження й думки щодо прочитаного.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстративні матеріали до біографії.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

;; **Аналіз контрольної роботи.**

II . Мотивація навчальної діяльності школярів.

Оголошення теми й мети уроку

;; **Вступне слово вчителя.**

«Покоління молоді української інтелігенції, що його зробили поколінням політв'язнів, було виховане на ідеях гуманізму, справедливості, свободи. У цьому вся його провина, весь його злий намір, але тільки такими синами славен народ і нині, й у віки вічні», — писав поет В. Стус про своє покоління. Повною мірою це стосується і його самого. Трагічній долі письменника-патріота, що віддав свій талант безмежнолюбимій Україні, і буде присвячено наш урок.

III. Сприйняття та засвоєння учнями навчального матеріалу

;; **Робота з документом.**

В. Стус — висока постать, що піднялася над часом, над мілинами часу.

В. Стус — вольова людина: йому вдалося зреалізувати свій талант за умов, де інші гаснуть і посилаються на складнощі життя.

В. Стус — щаслива людина: його спадщина не пропала, хоча лежала в пропасті. Знайшлося кому

рятувати його творчість — збирати, опрацьовувати, видавати. І то в наш час, коли скрізь бракує розумних рук.

Загиблий В. Стус зробив більше за багатьох інших, кому поталанило вернутися.

Він справді «у смерті повернувся до життя».

Відлуння смерті

Якщо говорити про зворотну луку його загибелі — вона була великою. То був час, коли грім

було далеко чути. Усі радіостанції світу повідомили про загибель українського поета. Комуністи
заметушилися.
Цей грім вдарив і по його друзях — і теж пробудив. Чимало сміливих акцій
проходило під його
іменем — за законом зеківської солідарності.
«Стуса ми не здамо» — висіло в повітрі.
«Стуса не забудуть» — це стало зрозуміло тим, хто дозволив без шуму видати
книжку «Дорога
болю».
«Від Стуса краще відійти, умивши руки», — здогадалися кагебісти після кількох
спроб виправдати
свій вирок.
Стус був найбільшим, найбільш відвертим ворогом КДБ, бо, здається, тільки він
написав звинувачення тій бездушно жорстокій і антиукраїнській потворі. Звинувачення від імені
свого народу.
Воно звучить. Воно завжди звучатиме.
Нарешті, коли труна з його прахом з'явилася в Києві під синьо-жовтими знаменами
в руках друзів,
гідних тримати ці знамена, — стало зрозуміло, що Стус таки переміг.
То було перше диво його повернення до життя.
Високе слово
Слово В. Стуса зайняло свою висоту й утримує її. Маніфестація вільного
поетичного слова зі сцени
в українську глушину прийшла з іменем Стуса. Ще в кінці 80-х Львівський
молодіжний драма-
тичний театр виступав у містах України з віршами В. Стуса та інших опозиційних
поетів, і ще був
відзначений премією В. Стуса. То був початок перемог: поет владно зайняв високу
нішу, яка чорніла
в самоті: нішу великої вільної справжньої поезії.
Та премія теж була викликом режимові, який визнавав тільки державні нагороди і
терпіти не міг
якихось громадських інституцій.
Героїчна постать
Для масової свідомості Стус залишається легендарною постаттю незламного
борця за волю Укра-
їни.
Є люди, яким здається фальшивим таке «використання» поета. Вони обурюються
з «примітивіза-
ції» і з «перетворення особи на прапор».
Вони, певно, мають рацію. Але їм можна виставити батальйон опонентів —
майорів, прапорщиків,
вертухаїв і стукачів, які конвоювали поета на його хресній дорозі. І вони будуть
свідчити, що Стуса
як поета не знають, а знають його як запеклого націоналіста — «всегда говорил
по-украински»,
вічного борця і справді небезпечного для держави ворога. «Он ваш герой» —
скажуть вони.
І їхні свідчення будуть правдиві. Це ж їм він казав: «И вы не смаете всей вашей
черной кровью

поета праведную кров'ю». Україна потребувала героя — і він з'явився. Бо таки справді В. Стус був чи не найпослідовнішим борцем проти комуністичного режиму, боровся самовіддано і загинув на барикадах протистояння. Поле літератур и В. Стус працює вже з десять років на ниві літературознавчої думки, і то в двох іпостасях: як непересічний літературний критик і як об'єкт дослідження. Він належить до числа небагатьох авторів, навколо яких є постійний рух, текстологічні дослідження, суперечки — створюється простір активної думки. Тимчасовий аспірант Інституту літератури повертається в той інститут і урухомлює його омертвілу структуру. Немає фінансування, але й немає нагляду. То саме пора Стуса. Він будить, тривожить і не дає спокою тим, хто доторкнувся до його «палімпсестів». І ось виходить при тому ж інституті 9 книжок творів Стуса. Нічого подібного за десять років там не бувало: це єдиний живий нерв і джерело, що б'є в цій занепалій ідеологічній сторожці. Уявімо собі: п'ятнадцять років тому хтось в Інституті літератури на Вченій раді сказав, що таке трапиться до 2000 року з іменем і творчістю з/к, убієнного в камері зони 36 4 вересня 1985-го! Усі розумні визнали б такого навіть не гідним психлікарні! Інформаційний простір За п'ятнадцять років Стус великою мірою наповнює також український інформаційний простір, зокрема ефірний простір України. Пісні на його слова лунають в усіх концертних залах, може, за винятком урядових концертів у Палаці «Україна». І то не просто данина імені — то дух, який підняв до високої творчості багатьох молодих виконавців і композиторів. Зі словом В. Стуса в залі проскакує іскра. І ніщо не гасить її, окрім важкої навколишньої сірості. Стуса люблять Не всі. Таких і не повинні любити всі. Але він любив — і його люблять. І знають: йому нічого ні від кого не треба. А підіймати чи понижувати Стуса, прославляти чи замовчувати — це вже клопіт інших.

(З виступу Є. Сверстюка на вечорі пам'яті В. Стуса 4 вересня 2000 року)

;; Міні-лекція вчителя з елементами бесіди.

Розпочався життєвий шлях поета-борця Василя Семеновича Стуса під час Різдвяних свят, 6 січня 1938 року в с. Рахнівка Гайсинського району на Вінниччині. Батьки його були селянами. Дитинство, яке сам він назвав «гарним», проходило в атмосфері добра та любові. А ще — народної пісні.

«Перші уроки поезії — мамині. Знала багато пісень і вміла дуже інтимно їх співати... Найбільший слід на душі — од маминої колискової

“Ой люлі-люлі, моя дитино”. Шевченко над колискою — це не забувається. А співане тужно “Іди ти, сину, на Україну, нас кленучи” — хвилює й досі». Із чистого джерела народної пісні черпав майбутній поет любов до добра, краси, від мами і від пісні вчився над усе ставити чисту совість і слово правди.

Навчався спочатку в місцевій школі, потім — у Донбасі, куди сім'я переїхала, коли Василько був ще маленьким хлопчиком. Пам'ять по собі школа залишила безрадісну. «Шкільне навчання — вадило. Одне — чужомовне, друге — дурне», — згадував пізніше Василь. Проте саме в школі прокинулася в нього потреба віршувати: «В четвертому класі щось заримував про собаку. По-російському. Жартівливе. Скоро минуло. Відродилося в старших класах, коли прийшла любов».

Вищу освіту В. Стус дістав на історико-філологічному факультеті Донецького державного педагогічного інституту. Студентські роки він пізніше назвав «трудними». Стосувалося це, очевидно, й матеріального буття, і, ще більшою мірою, казенного схоластичного навчання, зокрема тієї фальші у висвітленні історичного минулого нашого народу, якою була просякнута тогочасна офіційна наука, а передовсім — історія. Мабуть, не випадково, після слів про «трудні» інститутські роки поет говорить, що його «перша публіцистика віршована — позови з історією». Студентом Стус глибоко зацікавився світовою літературою, передусім поезією. Серед улюблених письменників — М. Рильський і В. Свідзинський, Б. Пастернак і Й. В. Гете, Р. М. Рільке, С. Квазіmodo. Він прагне досягти таємниці художньої майстерності таких різнопланових письменників, якими були Л. Толстой і В. Стефаник, А. Камю та В. Фолкнер.

Як би там не було, та В. Стус зумів узяти навіть із тогочасного обкресленого вузівського навчання дуже багато.

Закінчивши інститут, молодий учитель їде в сільську Таужнянську семирічну школу Гайворонського району на Кіровоградщині, «стужілий за справжньою (не донецькою) Україною», він там «витеплів душею, звільнився від студентського схимництва».

Як учитель, В. Стус залишив по собі теплі спогади в колишніх учнів і колег, хоч і працював він там усього два місяці — до призову в армію. «До Василя учні горнулися — це вам всі скажуть... Після уроків він залишався з учнями, хотів більше грамоти навчить...» — згадував його колега-вчитель.

Після служби в армії (1959–1961), де «вірші, звичайно, майже не писалися», В. Стус у 1961–1963 роках учителює в Горлівці на Донбасі, працює літредактором газети «Соціалістичний Донбас». Ці роки він назвав «часом поезії». Захоплюється вершинними досягненнями світової та української літератур, багато пише сам. Перший вірш надрукований у 1959 році.

У 1961 році В. Стус вступає до аспірантури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, працює над дисертацією на тему «Джерела емоційності художнього твору (на матеріалі художньої прози)».

У ті роки поет багато друкується, з'являються його поезії в журналах «Вітчизна», «Дніпро». Першою публікацією, якою він заявив про себе як про цікавого, неординарного поета, була добірка віршів у «Літературній газеті» (тепер — «Літературна Україна») 22 грудня 1959 року. Окрилило його й те, що тепле вступне слово до неї написав А. Малишко.

Перша половина шістдесятих років була позначена помітним, хоч і недовготривалим, розквітом духовного життя в Україні.

Це було покоління новаторів, яке будило національну самосвідомість народу, принесло із собою не тільки свіжі теми й мотиви, оцінки найскладніших виявів життя, безкомпромісне висвітлення соціальних суперечностей, а й рішуче зламало офіційні, казенні шаблони соціалістичного реалізму, вивело українську літературу на широкі обрії світового мистецтва.

Задушлива атмосфера панувала тоді й в Інституті літератури АН України, директором якого був М. Шамота. Певна річ, що В. Стус із його загостреним почуттям справедливості, правдолюбством, здатністю відчувати чужий біль гостріше, ніж власний, не міг ужитися в такій обстановці, і його у вересні 1965 року виключають з аспірантури. Формальною причиною послужив випадок, що стався в кінотеатрі «Україна» на прем'єрі кінофільму С. Параджанова «Тіні забутих предків».

Після перегляду картини до глядачів звернувся В. Стус і запропонував вставанням висловити протест проти незаконних дій уряду та КДБ. А в наказі М. Шамоти значилося, що Стус звільнений «за систематичне порушення норм поведінки аспірантів і працівників наукового закладу...»

І почалися поетові поневіряння. На роботу його не брали ніде, довелося працювати навіть кочегаром.

Друкувати його, звичайно, перестали. Рукопис першої збірки віршів

«Круговерть» у 1968 році дістав негативну рецензію у видавництві «Молодь», і книга не побачила світу. Особливо болісно пережив він те, що й другий рукопис — «Зимові дерева», який п'ять років «залежував місце» у видавництві «Радянський письменник» і навіть був схвалений до друку, теж зазнав долі «Круговерті». «Така збірка мені була психологічно потрібна, оскільки без такої я не міг іти далі...» — писав В. Стус.

Однак, незважаючи на утиски та переслідування, В. Стус продовжував і поетичну творчість, й активну громадську діяльність, виступав на захист прав людини, проти свавілля й беззаконня брежнєвських років. Поет знав, який тернистий шлях йому судився, та не прагнув «сховатися од долі». Як згадує письменник Ю. Покальчук, у розмові з ним Василь сказав одного разу: «Я просто інакше не можу! І жити не можу спокійно і не зможу! Я знаю, що за мною одного разу прийдуть, знаю свою долю, але я почуваю, що мушу її пережити саме ось так». І лихе передчуття збулося. Стус був заарештований і звинувачений у тому, що, як говориться у вироку київського обласного суду від 7 вересня 1972 року, «систематично виготовляв, зберігав і розповсюджував антирадянські наклепницькі документи, що порочили радянський державний лад, а також займався антирадянською агітацією в усній формі». Поета було засуджено до позбавлення волі у виправно-трудовій колонії суворого режиму на п'ять років і заслання на три роки.

Жорстоке і несправедливе покарання В. Стус відбував у мордовських таборах, заслання — в Магаданській області.

Відбувши покарання, 1979 року В. Стус повертається в Україну.

Роки неволі не зломали його. За цей час за кордоном виходять друком дві його збірки: «Зимові дерева» (1970) та «Свіча в свічаді» (1986). Його ім'я стало широко відомим у цілому світі, поезії перекладаються англій-

ською, німецькою, російською, іспанською та іншими мовами світу. А поет продовжує боротьбу за національне визволення народу, за права людини. Усього вісім недовгих місяців судилося побути йому на волі в колі сім'ї, друзів.

Потім — знову арешт, звинувачення у належності до Української Гельсінкської групи і ще більш жорстокий і немилосердний присуд: десять років позбавлення волі у таборах суворого режиму, п'ять років — заслання. Усього — двадцять три роки неволі за сорок сім — як сорок сім і у Т. Шевченка — життя. Тільки ж Кобзареві судилося відбути десять років солдатчини, Стусові — десять років гулагівських таборів і померти в неволі. Хоч на захист поета, за його звільнення виступала прогресивна громадськість цілого світу, в тому числі відомий німецький письменник, лауреат Нобелівської премії Г. Белль, академік А. Сахаров, який сказав, що навіть на трагічному тлі тогочасних беззаконь «вирик українському поетові В. Стусові вирізняється своєю нелюдністю» і закликав скасувати його.

І в умовах неволі В. Стус не зломився, виступав проти свавілля, чиненого табірною адміністрацією, за що був додатково караний. І помер він у карцері, в ніч з 3 на 4 вересня 1985 року.

А через чотири роки Василь Семенович Стус був повністю реабілітований, виправданий по всіх статтях звинувачення «за відсутністю складу злочину».

(За В. Неділько)

— Які стоїчні риси характеру виявилися у В. Стуса? Як вони відбилися в поезії?

— Чим пояснити те, що поет свідомо наражався на небезпеку, відкрито йшов проти влади, знаючи, яке жорстоке покарання на нього чекає?

;; **Виразне читання поезії «Мені зоря сіяла вранці...».**

Обмін враженнями щодо прочитаного.

;; **Коментар учителя.**

Багато болю й страждань випало на долю поета. А найперше — за ту незгасаючу, безкомпромісну любов до своєї батьківщини, до рідної мови, за обстоювання справедливості й людських прав. Тому й зоря йому — «скалок болю». Він свідомий того, що судилося в житті нести тяжкий хрест, тому прагне набратися сили й снаги, аби виконати своє призначення.

;; **Виразне читання поезії «Як добре те, що смерті не боюсь я...».**

Обмін враженнями щодо прочитаного.

;; **Коментар учителя.**

Цей вірш входить до збірки «Палімпсести», яка була видана за кордоном 1986 року, вже після смерті поета. Точної дати написання поезії не встановлено, але, скоріше за все, створена вона була в ув'язненні і стала відповіддю Стуса тим, хто лякав його смертю, безславним кінцем:

Як добре те, що смерті не боюсь я
і не питаю, чи тяжкий мій хрест.

Що перед вами, судді, не клонюся
в передчутті недовідомих верст...

Чимало поетів передчувають неминуче, завбачають свою трагічну мить, після якої переходять у легенду (В. Чумак, О. Ольжич, О. Теліга, В. Симоненко та ін.). Такою властивістю був наділений і В. Стус.

Політв'язень, дисидент, відірваний каральною владою від рідної землі,
він вірив у своє повернення в Україну, хай і після смерті:
...і в смерті з рідним краєм поріднюсь.

IV. З акріплення знань, умінь та навичок

;; **Проблемне завдання.**

Прокоментуйте відгук рецензента КД Б. М. Нагнибіди на першу збірку
В. Стуса «Круговерть».

«Молодий поет Василь Стус, судячи по окремих віршах, строфах,
а то — і рядках — людина талановита...

Можна навести чимало вдалих поезій, гарних строф з поезій Васи-
ля Стуса. Але вони, на жаль, визначають форму, зміст, дух всієї книги...
Перечитуєш... і дивиєшся з того, як молода людина, сучасник на-
ших буремних, героїчних, а часом і драматичних подій, зуміла відмежуватися
від них, заховатися від них у світ своїх дрібних переживань
і невиразних прагнень.

Нова, найголовніша риса нашого суспільства — почуття колекти-
візму, почуття спільності боротьби та інтересів, наче і невідомі автору...
Світ сповнений подіями історичного значення, працею мільйонів
людей соціалістичного табору, які зусиллями своїми перетворюють світ,
людину, дивують своїми відкриттями, подвигами все людство. Життя
сповнене чудодійними проявами людського героїзму в ім'я великої мети.
Але все це (в більшості поезій рукопису) поза увагою В. Стуса.

Його цікавить дріб'язок, далекий від життя. Його ліричне "я" захоплене
дрібними переживаннями, умовною філософічністю, яка нічого спільно-
го немає зі справжньою філософією, яка вторгається в життя, в пережи-
вання людей, в їхні долі. Чи не тому в книзі зустрічаємо мало сюжетних
поезій, а в ліриці переважає байдуже "міркувальництво", яким поет
абстрагується від живого життя, його героїв.

Хай не ображається Василь Стус за цю правду, бо саме в ній, на
мою думку, найголовніший недолік рукопису».

(Ясніше не скажеш. Несприйняття існуючого світу, протистав-
лення цьому світові власного, що проріс з маминих пісень, дитячих об-
разків несправедливості, набутого досвіду «дорослого» життя — саме це
найбільше налякало «рецензента». М. Нагнибіда відзначає «намагання
поета навмисно ускладнити вірш, вивернути слово не по-людському».)
«Коли уважно вчитаєшся в нарочито ускладнені поезії В. Стуса,—
веде далі М. Нагнибіда,— то помічаєш, що мисль у них куца, думки —
на гріш».

(«Рецензент» дає зрозуміти, як і про що треба було писати, щоб
мати змогу на 1/6 частині земної кулі видати поетичну чи якусь іншу
книгу.)

V. Підбиття підсумків уроку

;; **Інтерактивна вправа «Мікрофон».**

— Найбільше мене вразило те...

VI. Домашнє завдання

Знати матеріал про життя і творчість В. Стуса, вміти аналізувати його по-
езії, вивчити напам'ять вірш «Мені сіяла нині вранці...» або «Як добре те,
що смерті не боюсь я...».

Урок № 39

Тема. В. Стус. Поезія. Основні тематично-проблемні лінії.

**Україна — мрія та Україна знищена, скорена —
у віршах поета. Поетичні твори В. Стуса — зразок
«стоїчної» поезії у світовій ліриці**

Мета: допомогти учням усвідомити ідейно-художні особливості, естетичну вартісність віршів

поета; розвивати навички визначення провідних мотивів, ідей, характеристики образів-

символів, порівняння їх; поглиблювати вміння висловлювати власні думки з приводу

порушених письменником проблем; виховувати прагнення до активної життєвої позиції,

вироблення стоїчних рис характеру, повагу до митця.

Очікувані результати: учні вміють характеризувати тематику й проблематику творів поета, виразно та вдумливо читати вірші, робити їх ідейно-художній аналіз, висловлювати власну думку

про поезію митця.

Обладнання: портрет письменника, видання творів, ілюстративні матеріали до них.

Тип уроку: формування вмінь та навичок.

Хід уроку

I. Мотивація навчальної діяльності школярів.

Оголошення теми й мети уроку

;; **Вступне слово вчителя.**

Друг В. Стуса, письменник Ю. Покальчук так оцінював його особистість і творчість: «У Василя Стуса найбільшим злочином було те, що він був українцем, просто справжнім українцем; любив свою мову, свою землю, свою культуру і хотів бачити Україну нормальною українською землею, а не витоптаним полем.

Поезія Василя Стуса виходить далеко за межі того експериментального бунтарства, часто дилетантської, показової інтелектуалізації вірша, що були притаманні творам багатьох його ровесників...

По-блоківськи виточений і холоднуватий його вірш, природний український сентимент тут приборканий і палає всередині кристала.

Якщо ж торкнешся, гріє, мов серце.

Дисципліна слова, лаконізм виразу, надзвичайно широкий словник, що постійно збагачується, ще й незупинне власне словотворення — ось шлях його поезії».

У цьому ми переконуємося на сьогоднішньому уроці.

II . А ктуалізація опорних знань учнів

;; **Перевірка домашнього завдання.**

Читання напам'ять віршів В. Стуса із висловленням власного враження від поезії.

III. Ф ормування вмінь та навичок

;; **Виразне читання поезії «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...».**

Обмін враженнями щодо прочитаного.

;; Словникова робота.

Щовб — сходинка, перекладина драбини;

хлань — безодня;

врочить — передрікає;

запрагла — захотіла.

;; Евристична бесіда.

— Яку мету ставить перед собою ліричний герой твору — автор?

(Домагатися Добра й Справедливості для свого народу чи хоча б прокласти дорогу прийдешнім поколінням.)

— Який пафос поезії? (Піднесений — «душа запрагла неба»,

«в буремнім леті», «держить путь на стовп високого вогню».)

— Що відчуває ліричний герой на цьому шляху? (Сумніви, зневі-

ру і разом із тим — тверде переконання у своїй високій меті «предтечі».)

— Який цікавий синтаксичний прийом використовує автор у тво-рі? (Перенесення рядка.)

;; Коментар учителя.

В. Стус свідомо обрав свою життєву дорогу — це шлях добра і прав-ди. Але там чекають його «сотні сумнівів», «сто зневір» і треба вперто, наполегливо долати щабель за щаблем («йти з щовба на щовб»), щоб досягти мети або хоча б прокласти дорогу іншим, бо він — «предтеча».

;; Виразне читання поезії «Господи, гніву пречистого...».

Обмін враженнями щодо прочитаного.

;; Евристична бесіда.

— Яким настроєм сповнений ліричний герой твору? (Твердим пе-реконанням, що вистоїть, мужньо сприйматиме всі випробування долі; біда загартовує волю, дух.)

— Як називаються такі риси людини? (Стоїчні.)

— Що говорить ліричний герой про те, звідки у нього такий сто-їцизм? (Від матері, від роду, від народу.)

;; Коментар учителя.

Мужня, стоїчна поезія «Господи, гніву пречистого...» В. Стуса утверджує впевненість ліричного героя в тому, що він зможе вистояти, не зрадить себе й своїх переконань. Він свідомо йде «на амбразуру», на біду, щоб відкрити людям очі на правду, показати приклад боротьби за людську гідність і силу людського духу.

;; Виразне читання поезії «О земле втрачена, явися...».

Обмін враженнями щодо прочитаного.

;; Евристична бесіда.

— Чим цей вірш відрізняється від попередніх (за тематикою, на-строєністю)? (Ліричний герой, перебуваючи в нелюдських, важких об-ставинах, знаходить розраду в спогадах про рідну землю; звучать мотиви пейзажної, інтимної лірики.)

— Які метафори, порівняння здалися вам незвичайними? («Дня розгойдані тарілі», «бризкит райдуги в крилі», «солодавий запах винниць, як гріх, як спогад і як біль» та ін.)

— Від чого ліричний герой просить «порятувати душу»? (Від зне-віри, відчаю, бо це — гріх, відступ від принципів, від мети — побачити свій народ вільним по-справжньому та щасливим.)

;; Коментар учителя.

Ліричний герой поезії сумує, страждає в розлуці з рідною зем-лею, він пригадує забуті дні — «сині ниви», «перегуд джмелів», «лет

голубів» і її — «грішну і святу», кохану. І просить «землю втрачену», щоб явилася вона йому хоч уві сні — дати силу, порятувати зболену душу.

Однією з головних тем поезій В. Стуса є тема рідної землі. У вірші «О земле втрачена, явися...» поет мріє про повернення у давно забуті дні дитинства і юності. Світлі спогади про «сиві ниви, в сум пойняті», «світання тіні пелехаті», «плескіт крил і хлюпіт хвиль», «солодавий запах винниць», «мосянжний перегуд джмелів» переповнюють ліричного героя, навівають щемливий сум за втраченим.

Поет згадує своє перше, юнацьке, несміливе кохання, окремими рядочками малює перед нами прекрасний образ: «пшеничні руки білі», «чорні коси», «жаром спечені уста». У цій поезії — радість пізнання любові. Настрій ліричного героя емоційно піднесений, окрилений. У цих сонячних рядках «вихлюпувалася» радість буття, природний і вічний дар молодого, первісного сприймання світу, коли здається, що все навколишнє існує для тебе, для твого щастя. Але рефреном повторюване слово «де» повертає нас до сумної дійсності, коли все найкраще, що було пов'язане з дитинством і юністю, зникло. Закінчується твір рядками, якими й починається.

Та останній рядочок розкриває оптимістичний настрій твору. Поет має надію, що спогади дитинства і юності порятують його душу від зневіри і скверни, і одне з головних місць у цих спогадах посідають поетичні, мальовничі описи рідної української природи («сиві ниви», «чорне вороння лісів», «сонця хлюпочуться в озерах»).

IV. З акріплення знань, умінь та навичок

;; **Інтерактивна вправа «Мозковий штурм».**

Визначте основні тематично-проблемні лінії поезії В. Стуса.

Орієнтовна відповідь

99 Душа людини «перед вічністю високого неба», формування себе як особистості.

99 Відчуження від світу, стан трагічної самотності.

99 Проблема вибору: пасивне споглядання чи активна дія.

99 Атмосфера розтлінного духу тоталітарної системи.

99 Україна дійсна (скорена, знищена) та Україна-мрія.

;; **Дослідницька робота.**

Зробіть порівняльний аналіз образу України у В. Симоненка та В. Стуса.

Спільне та відмінне в образі Україн у В. Симоненка та В. Стуса

В. Стус В. Симоненко

«Ярій душе! Ярій, а не ридай!

У білій стужі серце України.»

(«Ярій, душе!...»)

«Стенаються в герці скажені сини України,
той з ордами ходить, а той накликає Москву,
заллялися кров'ю всі очі пророчі.

З руїни

вже мати не встане...»

(«За літописом Самовидця»)

«Народе мій, до тебе я ще верну

і в смерті обернуся у життя...

Як син, тобі доземно уклонюсь...»

(«Як добре те, що смерті не боюсь я...»)

«Україно! Ти для мене — диво!

І нехай пливе за роком рік,

Буду, мамо горда і вродлива,
З тебе дивуватися повік.»
(«*Задивляюсь у твої зіниці...*»)
«Народ мій є! В його гарячих жилах
Козацька кров пульсує і гуде!»
(«*Де зараз ви, кати мого народу?*»)
«І якщо впадеш ти на чужому полі,
Прийдуть з України верби і тополі,
Стануть над тобою, листям затріпочуть,
Тугою прощання душу залоскочуть.»
(«*Лебеді материнства*»)
«Бо у мене стукотить у грудях
Грудочка любимої землі.»
(«*Грудочка землі*»)

Спільне

Любов до України, рідної землі, народу, невіддільність себе як поета і людини від неї; дві України

Відмінне

Жаль, біль через роз'єднаність і зрадливість із
давніх часів, безкомпромісність; активна життєва
позиція в ставленні до системи
Захоплення Україною, її славним козацьким мину-
лим, віра в неї; дещо споглядальна позиція, хоча
є й сильний критичний струмінь

; Слово вчителя.

Поезія В. Стуса, безперечно, складна. Літературознавець М. Ко-
цюбинська зазначає: «Це поезія філософічна, причому філософічність
її проявляється не на рівні цитування або тлумачення тих чи інших
положень... Це своє, вистражане поетом осмислення основних засад
буття людини, роздуми над її місцем у природі й суспільстві, над її
моральним самовизначенням у такому непростому й недосконалому
сучасному світі».

Основним засобом образності, поетичного відтворення світу, пе-
редачі власних почуттів, думок, переживань у поезії В. Стуса є мета-
форизація. Про це неодноразово говорили дослідники його творчості,
справедливо вважаючи, що здатність піднести конкретне спостережен-
ня до рівня метафори — символу — характерна риса поетики В. Стуса.
Мова поезій В. Стуса відзначається багатством, оригінальністю,
сміливим поводженням з усталеними нормами. Поет часто вдається до
словотворення, неологізмів, деформує слова, але з тонким почуттям так-
ту, міри, так, що новотвори допомагають глибше розкрити задум, при-
внести у зміст нові нюанси.

Новаторські підходи В. Стуса до образотворення, орієнтація на
психологізм, звернення до підсвідомого, філософська глибина та інте-
лектуалізм поезії виводять її на рівень вершинних світових досягнень.
Одним із ваших завдань додому буде — проілюструвати ці поло-
ження, дібрати приклади з творів В. Стуса.

V. Підбиття підсумків уроку

; Інтерактивна вправа «Займи й обґрунтуй позицію».

— Чи можна В. Стуса назвати справжнім героєм України?

VI. Домашнє завдання

Вміти виразно читати поезії В. Стуса, аналізувати їх, характеризувати твор-

чість поета в цілому; письмово — дібрати приклади художніх засобів, пояснити їхню роль у творі; підготувати повідомлення.

Урок № 40

Тема. Проза другої половини ХХ ст. Тематичне й жанрове розмаїття, національна специфіка. О. Гончар.

Життя і творчість

Мета: ознайомити учнів з основними тенденціями розвитку української прози в другій половині

ХХ ст., із життям і творчістю одного з найвидатніших її представників О. Гончара; розви-

вати навички виділення головного, його систематизації, самостійного пошуку інформації;

поглиблювати вміння висловлювати власні думки та враження; виховувати прагнення

до літературної самоосвіти, любов до художнього слова, повагу до митців, естетичний

смак.

Очікувані результати: учні вміють характеризувати розвиток української прози другої половини ХХ ст.,

її тематичну та жанрову різноманітність, національну специфіку; знають матеріал про

життєвий і творчий шлях митця, розповідають про найвизначніші його твори.

Обладнання: «портретна галерея» письменників-прозаїків другої половини ХХ ст., виставка їхніх тво-

рів.

Тип уроку: вивчення нового навчального матеріалу.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів

;; **Завдання учням.**

1. Доведіть, що В. Стус — новатор змісту і форми в поезії, письменник світового рівня (наведіть самостійно дібрані приклади).

2. Висловіть власну думку про героїзм і жертівність поета-патріота В. Стуса. Чи не даремними вони були?

II . Мотивація навчальної діяльності школярів.

Оголошення теми й мети уроку

;; **Вступне слово вчителя.**

Нова генерація українських прозаїків другої половини ХХ ст.,

хоч і активно шукала власних шляхів, усе ж спиралася на досвід по-

передників. «При майстрах якось легше. Вони — як Атланти. Держать

небо. Тому і є висота», — писала Ліна Костенко у вірші, присвяченому

О. Довженкові. Творчу молодь не влаштовували тогочасні «література

на замовлення», суворо обмежені рамки «соцреалістичної» партійнос-

ті, народності, що полягала у висловленні народом «глибокої вдячнос-

ті комуністичній партії, радянському урядові й особисто товаришу...»,

історизму (написаній самою партією історії партії). Щоправда, багато

письменників самі ще вірили в комуністичні ілюзії, вважаючи: можна

ще гуманізувати суспільство, оздоровити його в межах існуючої систе-

ми. Ці протиріччя знаходили своє відображення в українській прозі аж

до кінця 80-х. Про особливості розвитку прози у другій половині ХХ ст.

та її представників ми й будемо говорити сьогодні на уроці.

III. С прийняття та засвоєння учнями навчального матеріалу

;; **Міні-лекція вчителя з елементами бесіди.**

— Яких прозаїків другої половини ХХ ст. ви знаєте з попередніх класів? (Є. Гуцало «Лось», «Олень Август», «Сім'я дикої качки», Гр. Тютюнник «Дивак», В. Нестайко, В. Близнець, М. Стельмах, Я. Стельмах, Б. Харчук, Л. Пономаренко, А. Дімаров, В. Дрозд, І. Багрянний та ін.)

— Які теми й проблеми порушуються в їхніх творах, чи здалися вони вам цікавими, актуальними?

У центрі епічних полотен та коротких прозових форм «шістдесятників» постала проста людина, змальована без штучного оптимізму, зі всіма своїми маленькими радощами та великими болями, яка була носієм справжньої духовності. Досить відчутним у прозі цих років виявилось особистісне першоджерело. І це не дивно — ще свіжими були рани, завдані війною, хотілося сказати правду про неї, про повоєнні роки. Тому подіями ставали виходи творів Г. Тютюнника «Вир», О. Гончара «Людина і зброя», «Тронка», творів М. Стельмаха, Л. Первомайського та ін. Брат Григорія Тютюнника Григорій пішов іншим шляхом. Уже перша його збірка оповідань «Зав'язь» засвідчила неабиякий талант. Письменник так майстерно розкриває неповторні характери у звичайних побутових ситуаціях, що вони набувають загальнолюдського, гуманістичного узагальнення.

Тогочасна проза розвивалася не лише в реалістичному та лірико-романтичному руслах. Письменник В. Дрозд започаткував новий стиль, названий «химерною прозою». Це твори «Білий кінь Шептало», «Ірій», «Маслини», «Катастрофа». До такої стильової манери, підживленої традиціями І. Котляревського, О. Стороженка, О. Ільченка, вдалися й В. Земляк у дилогії «Лебедина зграя» та «Зелені млини», В. Міняйло у творах «Зорі й оселедці» та «На ясні зорі», Є. Гуцало в романі «Позичений чоловік». Паростки нового пробивалися і в період так званого застою. З літературного обігу було вилучено й піддано нищівній критиці, а потім «забуто» роман О. Гончара «Собор» лише за те, що в ньому говорилося про потребу відновлення національної пам'яті, про право людини на свободу, засуджувалися вияви пристосуванства та національного нігілізму.

Українські прозаїки звертаються до фантастики і пригод (Ю. Мушкетик), до історії (П. Загребельний). Ті, хто зважувався полемізувати з офіційною історіографією, піддавалися брутальній критиці, як це було з романами «Мальви» Р. Іванчука та «Меч Арея» І. Білика.

Інтенсивний процес оновлення української прози відбувся наприкінці 80-х — початку 90-х років, коли в Україну прийшла заборонена література діаспори, репресованих письменників, коли з'явилася нова хвиля «вісімдесятників» (Г. Пагутяк, В. Медвідь, Є. Пашновський, Ю. Андрухович та ін.) зі своєю «експериментальною» прозою. Нове покоління митців прагнуло досягнути першосутності, обстоювало потреби духовної свободи та індивідуальної ініціативи.

Нинішнє літературне життя розвивається в багатьох напрямках — від неореалістичного до постмодерного, від осмислення мистецької спадщини, поверненої читачам, до творення нових художніх цінностей.

— На вашу думку, які зв'язки літератури з історією? з політикою? економікою? іншими видами мистецтва?

;; **Розповідь учителя про О. Гончара.**

Олександр (Олесь) Гончар народився 3 квітня 1918 року в слободі

Суха (тепер Кобеляцького району) Полтавської області в сім'ї робітників Терапія Сидоровича і Тетяни Гаврилівни Гончарів; батько перед війною працював у приміському колгоспі (де й загинув від німецької авіабомби), мати — на заводі металевих виробів.

1921 року померла матір Олександра, хлопець переїхав до бабусі та дідуса (батьків матері), з 1925-го вчився в рідному селі, потім у с. Хорішках. 1933 року — після закінчення семирічної школи в с. Бреусівка Козельщинського району працював у редакції районної газети «Розгорнутим фронтом» (с. Козельщина).

Протягом 1933–1937 років О. Гончар навчався в Харківському технікумі журналістики ім. М. Островського; по закінченні недовго працював учителем у с. Мануйлівка, потім — в обласній молодіжній газеті «Ленінська зміна».

З 1937 року почав друкувати (переважно оповідання) в «Літературній газеті», «Піонерії», «Комсомольці України», «Молодому більшовикові». Вступив на філологічний факультет Харківського університету.

У 1938–1941 роках створені новели «Іван Мостовий», «Черешні цвітуть», «Орля», повість «Стокозове поле».

У 1941 році з третього курсу Харківського університету в лавах студентського батальйону О. Гончар добровольцем пішов на фронт, був двічі поранений.

Гончар писав також поезії (видані 1985 року окремою книгою «Фронтові поезії»). Нагороджений орденами «Слави» і «Червоної Зірки», трьома медалями «За відвагу», медаллю «За оборону Києва».

У 1945 році О. Гончар демобілізувався з армії, оселився у старшої сестри в Дніпропетровську. Закінчив Дніпропетровський університет у 1946-му, працював асистентом кафедри української літератури цього університету, переїхав до Києва, вступив до аспірантури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України, почав професійну літературну діяльність, надрукував романтичне оповідання «Модри Камень» в журналі «Україна».

Протягом 1946–1947 років О. Гончар написав романи «Альпи», «Голубий Дунай» (Державна (Сталінська) премія СРСР, 1948), «Злата Прага» (Державна (Сталінська) премія СРСР, 1949), які склали трилогію «Прапорonoсці», уперше опубліковану в журналі «Вітчизна».

У 1947–1959 роках вийшли його повість «Земля гуде», збірки оповідань «Новели», «Весна за Моравою», «Південь», «Чари-комиші», «Маша з Верховини» та ін., повісті «Микита Братусь» (1951), «Щоб світився вогник», романи-дилогія «Таврія» (1952), «Перекоп» (1957), книги нарисів «Зустрічі з друзями» (1950, про Чехословаччину), «Китай зблизька» (1951).

У 1959–1971 роках О. Гончар є головою правління Спілки письменників України, у 1959–1986-му — секретар правління Спілки письменників СРСР, депутат Верховної Ради СРСР та УРСР.

Роман «Людина і зброя» (1960) 1962 року отримав Державну премію УРСР ім. Т. Г. Шевченка.

У 1961-му вийшла книга нарисів «Японські етюди», у 1963-му — роман у новелах «Тронка» (Ленінська премія, 1964).

1966-го на V з'їзді письменників України О. Гончар виступив з доповіддю «Думаймо про велике».

1968-го опубліковано роман «Собор».

Протягом 1970–1976 років письменник створив такі твори: роман «Циклон» (1970), збірник статей «Про наше письменство» (1972), повість «Бригантина» (1973), роман «Берег любові» (1976).

У 1973-му він очолив Український республіканський комітет Захисту миру, став членом Всесвітньої Ради Миру.

У 1978-му О. Гончара обрано академіком АН УРСР, йому присуджено звання Героя Соціалістичної праці. Роман Гончара «Твоя зоря» (1980) 1982 року отримав Державну премію; вийшов збірник статей «Письменницькі роздуми» (1980). У 1986-му опубліковано повість «Далекі вогнища», новели «Корида», «Чорний яр», «Двоє вночі», повість «Спогад про океан». У 1990-му О. Гончар вийшов з КПРС (вступив 1946-го). У 1991-му опубліковано збірник статей «Чим живемо. На шляхах до українського Відродження». 1992-го О. Гончару присвоєно почесний ступінь доктора Альбертського університету (Канада). 1993-го Міжнародний біографічний центр у Кембріджі (Англія) визнав О. Гончара «Всесвітнім інтелектуалом 1992–1993 років».

Його онука була серед тих студентів, котрі своїм голодуванням під Верховною Радою змусили уряд піти у відставку.

О. Гончар помер 14 липня 1995 року, похований у Києві на Байковому кладовищі.

Визнання прийшло до О. Гончара з першим твором. Вчорашній фронтовик, за плечима нема й тридцяти, опубліковано лише початок трилогії «Прапороносці» — і раптом критика заговорила про нього як про зрілого художника. Державні премії за романи «Прапороносці», «Людина і зброя», «Тронка» і загальне визнання, здавалось би, мали гарантувати письменнику недоторканність і цілковите благополуччя в житті й творчості. Але коли з'явився його роман «Собор», від того «офіційного» благополуччя не залишилося й сліду: письменника було піддано вульгарній критиці, проти нього організовано кампанію ідеологічного шельмування, а сам роман — вилучено з літературного процесу на двадцять років. У 1966 році, працюючи над «Собором», О. Гончар виступив на V з'їзді письменників України з доповіддю «Думаймо про велике», в якій порушив багато болючих тем: збереження історичної пам'яті, незадовільний стан вивчення української мови в Україні, проблеми освіти й тогочасного розвитку українського мистецтва, необхідність дбайливого ставлення до природи, загроза екологічних катастроф, повернення із забуття творів П. Куліша, В. Винниченка, Б.-І. Антонича. Тепер нас дивує, що ж у цьому виступі було «крамольного». Проте в країні «процвітаючого соціалізму» насправді треба було мати неабияку громадянську мужність, щоб говорити про якісь проблеми. 1964 року помінялось вище партійне керівництво держави: Хрущова замінив Брежнєв, «свобода» для українських митців закінчилась, почалися масові арешти інакомислячих (тобто всіх, хто не прославляв, а «очорнював» радянську дійсність, був, за визначенням владних структур, «ідеологічним диверсантом» або ще гірше — «буржуазним націоналістом»). Це були часи, коли вдома говорили одне, а серед людей — інше; шпигунство, доноси, конформізм, почесні й залякування — неповний перелік того, що потім назвуть «застійними явищами» і що особливо буде процвітати в 70–80-х роках.

У 1986-му в інтерв'ю журналу «Радуга» Гончар так пояснив виникнення задуму свого роману: «Хотілося сказати слово на захист того, що було виплекане творчим генієм народу. Було бажання та-

кож сказати про такі негативні явища, як пустодзвонство, кар'єризм, нехтування народною мораллю». «Собор» дратував партійну верхівку тим, що це був гостропроблемний твір, перейнятий аналітичним критичним пафосом, спрямованим проти серйозних суспільних вад і, нарешті, тим, що це був роман з виразно відчутними національно-патріотичними мотивами (це було найбільшою крамолою для охоронців імперії).

;; **Повідомлення учнів.**

Роман О. Гончара «Людина і зброя»

...Окопи стали для нас другими університетами.

О. Гончар

«Людина і зброя»... Заголовок цього роману має в собі великий філософський зміст, бо об'єднує два поняття, що породжують і взаємно виключають одне одне: людина створила зброю, щоб убивати людину. Чи в цьому високе призначення людини? Ні! — каже письменник своїм романом. Люди народжуються, щоб жити, любити, щоб пізнавати світ, робити своє життя на землі кращим і щасливішим.

1938 року О. Гончар вступив на філологічний факультет Харківського університету. Про свою альма-матер письменник згадував з теплотою й любов'ю: «Університет на цілих три роки став рідною домівкою, обдарував щастям дружби, в його аудиторіях, у тиші бібліотек пізнавали ми радість прилучення до скарбниці людських знань...»

У читальній залі й застала його звістка про війну: «Одним ударом були строчені всі наші студентські, по-юнацькому світлі мрії, сподівання. Невимовно тяжко було на душі. Мороком окутувалося майбутнє. Наступного дня ми були в райкомі комсомолу. Тут зібралися сотні таких, як і ми, студентів, котрі прагнули якомога швидше потрапити на фронт. Після двотижневого навчання в чугуївських таборах під Харковом наш студентський батальйон направили на Дніпро в район Білої Церкви, де в цей час точилися жорстокі бої».

Запеклі бої на берегах Росі, оспіваної І. Нечуєм-Левицьким, бої за Київ...

Скільки там полягло вірних друзів-студбатурівців! Мужньо і правдиво розповідь про це Гончар у романі «Людина і зброя».

Роман виданий 1960 року, а в 1962-му відзначений Державною премією УРСР ім. Т. Г. Шевченка.

Для зображення письменник обирає найважчий для України час — поразки й відступи перших місяців війни. У творі багато автобіографічного. Написаний він з позицій відтворення «війни справжньої, реальної, з її стражданнями, кров'ю і потом». Це роман пам'яті, адже і для його героїв звістка про війну ввірвалася у студентську аудиторію під час підготовки до екзаменів.

«...Несподіваний грюкіт стрясонув двері... Запам'ятайте цю мить! Назажди запам'ятайте цю останню свою студентську аудиторію на третьому поверсі істфаку, де, вдершись крізь забарикадовані двері, застало вас страшне, приголомшливе слово: "Війна!"».

Війна в образах

«Написати цю книгу підказав мені мій обов'язок перед товаришами, перед тими, хто на зорі своєї юності, в розквіті сил гинув на вогненних рубежах 41-го року», — так письменник розкрив свій творчий задум.

Дійові особи — бійці-студбатурівці. Це ті, що навчалися з О. Гончаром у Харківському університеті й у перший же день війни здали свої відстрочки і стали до армійських лав.

«Як їх багато. Студенти й студенти. Ідуть історики, літератори, географи, біологи, хіміки... Ідуть, чітко карбуючи кроки по бруку...

Сама юність іде, красиві які люди все йдуть... Ідуть і співають бадьорими голосами, і видно усмішки на юнацьких обличчях і блиск сонця в очах, але під цим буйним, майже безшабашним співом чути — клекоче сльоза».

Герої — духовно багаті юнаки й дівчата, справжні патріоти, сповнені щастя, радісних надій на майбутнє: Богдан Колосовський, Андрій Степура, Мирон Духнович, Василь Дробаха, Мар'яна Кравець, Таня Криворучко, Ольга-гречанка... Постаті й характери їхні виписані опукло, яскраво, вони дихають життям.

Вдумливий і серйозний, щедрий і відкритий Богдан Колосовський. Для друзів він «був і є взірцем мужності, людиною обов'язку й честі. Три роки Богдан був душею їхньої університетської дружби», людиною, на яку «можна до кінця покластися». Колосовський високо цінує справжніх друзів, «людей високої проби... людей з домішкою заліза, сталі». Це з такими вірними товаришами він вибирався з оточення, долав найважчі перешкоди. У листі до своєї коханої Тані він пише:

«Жди, ми вийдем. Кожен із нас має в серці заряд, силу любові й ніжності, що виведе нас до мети. Сильні духом, пам'ятаєш цей вислів?... Скільки я бачив їх живими. На танки ворожі вони кидались з горючими пляшками за Дніпром. Грудьми ставали на оборону споруд Дніпрогесу, тримали рубежі, які, здавалось, нічим уже втримати не можна... Мало в нас зброї, але найміцніша гартована зброя — у нас самих, в нашій волі, в наших серцях».

Молоді воїни — вчорашні студенти — готові на самопожертву, аби тільки знищити фашизм. Вони одразу на собі відчули, що війна — це «ураган чорний, бушуючий, смертоносний». Перед читачем постають реальні, страшні картини оточення батальйону, смертей зовсім юних хлопців, які ще вчора готувалися стати вчителями, поетами, науковцями...

Автор по-філософському осмислює зображуване, показує полярність життя і смерті, війни і миру. Немов живі, постають перед нами студенти-воїни Духнович, Степура, Лагутін.

Духнович: «Фашистська ніч огорнула Європу, хвиля вандалізму накочується все ближче, на дорогах Київщини валяються трупи, літаки вогнем поливають з неба людей. Рушиться, руйнується все, і нічим уже, здається, не поправити становище. Були мрії, були перспективи, а тепер війна зяє під ногами чорним бездонним проваллям...»

Степура: «Історики, географи, філологи — скільки вас полягло на однім рубежі! Кров'ю стікає студбат. На криваві тріски розметала його війна,— ті там, а вони ось тут. Покалічені, мчать під гуркіт канонади через села, повні тужби, повні тривоги й непевності. Оце твоя Україна, ось такою її бачиш. Не пісня, яка ще недавно лунала над цим краєм, а велика народна тужба розливається тут всюди по селах... Хто зостанеться живий, не забуде цього довіку...»

Людиною з великої літери можна назвати Мирона Духновича, цього «факультетського вільнодумця і філософа». До глибини душі цивільний, скромний і чесний, він приваблює високим почуттям відповідальності перед собою, друзями, Батьківщиною; захоплює чистотою своїх ідеалів, готовністю на самопожертву. Він, як герой, пішов назустріч смерті, підірвавши гранатою склад авіабомб.

На самому початку війни в боях полягли мрійник і поет, «син села трудового», безстрашний Андрій Степура, ніжний, красивий Славко Лагутін...

У творі немало етико-психологічних конфліктів, які підтверджують велич духовного першоджерела в людині. Суперники в мирному житті (обидва кохали Мар'яну), Лагутін і Степура не втратили людяності. Коли було смертельно поранено Славка Лагутіна, Степура забув про свою неприязнь, подумки закликав

його вижити.

Ясними, чистими барвами змальовує О. Гончар образи дівчат. Вірні, багаті душею, вони, як могли, допомагали захисникам Вітчизни.

«З ранку й до ночі, мов чайки морські, біліють хустинками по степах дівчата, жінки-солдатки та солдатські матері. Віряться їм, що немарною буде їхня праця, що тяжкі ці рови, які вони риють,— три метри завглибшки, сім метрів завширшки! — таки зроблять своє, допоможуть рідній армії перепинити ворогові шлях».

Навіть серед жахів війни є місце світлому й палкому кохання. Слава Лагутін і Мар'яна святкують своє весілля напередодні відправлення на фронт — народжується нова сім'я. Але в неї немає майбутнього: хлопець гине в першому ж бою. Рано залишилась удовою Мар'яна. Ось вона щойно дізналася про загибель свого чоловіка:

«Заточуючись, мов п'яна, вона пішла од них, і, дивлячись їй услід, вони бачили, що то вже пішла вдова. Коси вдовині, горе вдовине невидимим тягарем гнітило її похилені плечі... Десь за Дніпром він похований. Харків без Славки. Вона без Славки. Назавжди без нього. На все життя...»

А як контрастує з розрухою, спустошенням чисте й ніжне кохання Богдана і Тані... Як жагуче покохала Степуру Ольга-гречанка, але так і не освідчилася хлопцеві, що поліг лицарською смертю, захищаючи Дніпрогес.

На основі життєвого матеріалу письменник зобразив війну глибоко й багатогранно. Серед крові, жорстокості, бруду солдати не втратили найкращих людських рис, залишилися гуманістами. Герої роману серцем і розумом відчували, що захищають від варварства й спустошення не тільки свою Батьківщину,— вони боронять найвищі здобутки всього людства. Адже смерть загрожує і прадавній «Іліаді», і творам Толстого, Барбюса, Гете, українській пісні, і шедеврам Ґойї...

Оглянувши історичні шляхи народів, професор університету Микола Ювеналійович дійшов сумного висновку: «Кострища книг палають на всю Європу. Нема Сорбонни. Нема Карлового університету. В самому центрі Європи сьогодні — концтабори, фашистські казарми, гідкий сморід фашизму...»

У романі показано прагнення нашого народу до миру, творчої праці, осуджується війна як явище протиприродне, антилюдське. Особливо вражає епізод, де наші війська і працівники електростанції змушені підірвати Дніпрогес і відступити. Богданові Колосовському важко змиритися із суворою дійсністю: «Все оце, що так натхненно будувалось, що зводилось мільйонами трудових рук, хіба воно будувалось для бомб? На цілі століття мирного життя ця споруда була розрахована».

Письменник таврує ганьбою світ насильства й людиноненависництва. Ідея миру, що домінує в романі, реалізується крізь призму світосприймання героїв, зокрема Духновича: «Така мала в нас планета і таке, по суті, мале на ній людство. Чи зможе воно коли-небудь об'єднатись для мирної праці, від цього, власне, залежить усе, усе».

Його думку підхоплює інший персонаж — Колумб: «Ця війна мусить бути останньою з усіх воєн, що були на землі... Досі все винаходили для війни,— хіба не пора вже винайти щось — раз і назавжди — проти неї? Земля — не полігон. Земля — це нива, щоб сіяти».

Головний мотив роману — життєствердний. Створивши образи мужніх патріотів — студентів добровольців та їхніх вірних подруг,— О. Гончар звеличив просту людину, яка стала на захист Батьківщини, людину з непереможною зброєю — силою духу, впевненістю в правоті своєї справи, відданістю своєму народові.

IV. З акріплення знань, умінь та навичок

;; **Тестове завдання.**

Доповніть висловлювання літературознавця А. Погрібного про О. Гончара, обравши відповідні за змістом слова; прокоментуйте цей вислів.

«Майстер, голос якого ... ціну всюди, де в пошані сила й краса духовності, гуманізму, національної свободи,— таким ... видатний письменник сучасної доби Олесь Гончар».

А співає ... видніється;

99 Б має ... постає;

В робить ... здається;

Г триває ... уявляється.

V. Підбиття підсумків уроку

;; **Інтерактивна вправа «Мікрофон».**

— Найбільше мене вразив той факт, що...

VI. Домашнє завдання

Знати матеріал про розвиток прози другої половини XX ст., про життя і творчість О. Гончара; прочитати новелу «За мить щастя».